

Rīga

2021. gada 28.janvārī

Nr. 9/1

Nacionālajai Trīspusējās Sadarbības Padomei (NTSP)

Par Nacionālo atveseļošanas un noturības plānu

Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība (LBAS) ir izskatījusi Latvijas Nacionālā atveseļošanās un noturības plāna (ANMP) projektu un, balstoties uz Eiropas Atveseļošanas un noturības mehānisma mērķi novērst pandēmijas radīto kaitējumu ekonomikai un sociālajai jomai, stimulēt Eiropas atgūšanos, kā arī aizsargāt un radīt darbavietas, ir izstrādājusi priekšlikumus ANMP.-

LBAS ir identificējuši dažus trūkumus un problēmas saistībā ar Latvijas ANMP. Vairāku problēmu aprakstā nav sasaistes starp ANMP, finansējumu no valsts budžeta un ES struktūrfondi. Tas pats attiecas uz neatbilstību starp Latvijas ministriju priekšlikumiem attiecībā uz Latvijas ANMP, Eiropas uzstādītajiem ANM mērķiem un tā paredzamo ietekmi.

Pamatojoties uz to, ka LBAS netika iesaistīta ANMP projekta sagatavošanas procesā, lūdzam ņemt vērā LBAS priekšlikumus ANMP papildināšanai.

KOMPONENTE 2: DIGITĀLĀ TRANSFORMĀCIJA

Pievēršam uzmanību, ka reformu un investīciju virziena “2.3. Digitālās prasmes” aprakstā nav skaidrs, ar kādiem instrumentiem un aktivitātēm tiks attīstītas iedzīvotāju digitālās pamatprasmes, jo aktivitāšu virzieni fokusējas uz augstāka līmeņa digitālo prasmju attīstību, lai nodrošinātu uzņēmējdarbības digitalizāciju un inovācijas. Aicinām papildināt investīciju virziena aprakstu ar aktivitātēm digitālo pamatprasmju attīstībai visiem iedzīvotājiem, piemēram, paredzot, digitālo pamatprasmju iekļaušanu visu virzienu un līmeņu izglītības programmās, kā arī digitālo prasmju bezmaksas apmācības pieaugušajiem.

Visbeidzot, norādām, ka, veicinot reformas, proti, publisko un privāto pakalpojumu digitalizāciju un digitālo pārveidi, svarīgi atcerēties ne tikai par prasmēm, bet arī par digitālo rīku pieejamību visiem sabiedrības locekļiem. Noteikta sabiedrības daļa, piemēram, pensionāri, ilgstoši bezdarbnieki, personas, kuras ir pakļautas nabadzības riskam, nevar atļauties datorus vai viedtālruņus, lai izmantotu visus publiskos un sabiedriskos pakalpojumus digitālajā vidē. Līdz ar to, lai veicinātu publisko un privāto pakalpojumu digitalizāciju un digitālo izmantošanu, aicinām plānā ietvert pasākumus personu nodrošināšanai ar digitālajiem rīkiem.

KOMPONENTE 3: NEVIENLĪDZĪBAS MAZINĀŠANA

2020. gada EK ziņojumā par Latviju ir norādīts, ka algas Latvijā tuvojas ES vidējam rādītājam, bet zemu atalgotu darba ņēmēju īpatsvars joprojām ir augsts. Vidējā mēnešalga 2019. gadā pieauga par 6,2 % (2018. gadā – 8,4 %), sasniedzot 67 % no ES vidējā rādītāja (pēc pirktspējas līmeņa). Salīdzinot minimālās algas pelnītāju neto izmantojamo mājsaimniecības ienākumu ar nabadzības riska sliekšni 2018. gadā, minimālā alga nenodrošināja pietiekamus ienākumus, lai no nabadzības izklūtu viens darba ņēmējs, kas strādā pilnu darba laiku, vientuļie vecāki ar bērnu, ne arī divi pelnītāji ar diviem bērniem (visi pelna minimālo algu). Vienas personas pirktspējas līmeņa tīrais ienākums ir viens no zemākajiem ES. Turklāt Latvijā pastāv nodarbinātu personu nabadzības risks – 2018. gadā tas bija 8,1 % (7,6 % vīriešiem un 8,5 % sievietēm). Šis risks ir īpaši augsts gados vecākiem darba ņēmējiem (vecumā virs 55 gadiem) – 10,5 % 2018. gadā bija pakļauti nodarbinātu personu nabadzības riskam, un ievērojami augstāks pagaidu un nepilna laika darba ņēmējiem (attiecīgi 30,9 % un 22,7 % 2018. gadā).

2020. gada rekomendācijās Latvijai ir ieteikts mazināt krīzes ietekmi uz nodarbinātību, tostarp, izmantojot elastīgu darba režīmu, aktīvos darba tirgus pasākumus un prasmju pilnveidošanu.

Plāna komponentes “3. Nevienlīdzības mazināšana” aprakstā arī vairākkārt ir pieminēta iedzīvotāju zemā pirktspēja.

Vienlaikus plāna komponentes “3. Nevienlīdzības mazināšana” reformas un investīciju virzieni ir fokusēti tikai uz sociālo aizsardzību, minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanu, neparedzot pasākumus nevienlīdzības mazināšanai un ienākumu līmeņa uzlabošanai nodarbināto personu vidū.

Kvalitatīvs sociālais dialogs, jo īpaši nozaru līmenī, palīdz noteikt nozarei atbilstošu minimālo algu, kas ņem vērā nozares specifiku, darbaspēka kvalifikācijas aspektus un produktivitāti, šādi nodrošinot darba samaksas adekvātumu un mazinot nodarbināto nabadzības riskus. Kopīgumi šādi ceļ atbildības līmeni un darbinieku ienākumus virs minimālā kritiskā standarta, mazina ēnu ekonomiku un veicina godīgu un taisnīgu konkurenci uzņēmumu vidū, novēršot pakalpojumu lētākiem cenu piedāvājumiem, kā arī veicina ieņēmumus valsts, pašvaldību un sociālajā budžetā. Latvija jau pašlaik politiski un praktiski ir apņēmusies veicināt kopīgumu pārrunas un kopā ar sociālajiem partneriem veic aktivitātes kopīgumu pārklājuma palielināšanai. Ir nepieciešamas investīcijas, lai turpinātu aktivitātes kopīgumu pārrunu veicināšanai, proti, turpinot radīt atbalstošu lēģislatīvu ietvaru, kā arī izstrādājot stimulējošus instrumentus, sekojot veiksmīgo ES valstu pieredzei.

Līdz ar to LBAS aicina ANMP iekļaut reformas un investīciju virzienus nevienlīdzības mazināšanai zemu atalgoto personu vidū, paredzot pasākumus nozaru sociālā dialoga un nozaru kopīgumu pārrunu veicināšanai.

Papildus LBAS pievērš uzmanību, ka globālās finanšu krīzes laikā un pēc tās Latvija cieta no apjomīgas ekonomiskās emigrācijas. Pirms Covid-19 un ārkārtas situācijas, un ierobežojumu ieviešanas izteikti pieauga darbaspēka trūkums, kas cieši saistīts ar augsto emigrācijas līmeni gan finanšu krīzes laikā, gan pēc tās. Iedzīvotāju skaita samazināšanās emigrācijas dēļ ir palēninājusies tikai pēdējos pāris gados, Latvija nevar pieļaut šīs tendences atkārtošanos.

Lai novērstu kvalitatīva darba spēka trūkuma tendences, arodbiedrību ieskatā, ir nepieciešams veicināt kvalitatīvu darba vietu veidošanos. Kvalitatīvas darba vietas raksturo tas, ka darbiniekiem ir cienīgs atalgojums, kas novērš nabadzības riskus, dzīvei un veselībai droša darba vide, izaugsmes iespējas. Pasauls praksi ir pierādījis, ka visefektīvākais šādu mērķu sasniegšanas mehānisms ir sociālais dialogs un

darbinieku līdzdalība uzņēmuma lēmumu pieņemšanā. Minēto iemeslu dēļ nepieciešama aktīva valsts atbalsta politika sociālā dialoga tradīciju atjaunošanai un stiprināšanai.

KOMPONENTE 5: EKONOMIKAS TRANSFORMĀCIJA UN PRODUKTIVITĀTES REFORMA

LBAS uzskata, ka ANMP jāpapildina ar individuālo pakalpojumu sniedzēju un platformu ekonomikā strādājošo saimnieciskās darbības un nodarbināto tiesiskā regulējuma sakārtošanu un nodarbinātības digitālajās platformās sakārtošanu, vēršot uzmanību uz nedrošas nodarbinātības novēršanu, darba tiesisko attiecību regulēšanas izaicinājumiem.

Nepieciešams tiesiskais regulējums, lai nodrošinātu platformās nodarbināto sociālo aizsardzību un sociālās tiesības, kas nepieļautu nodarbināto pakļaušanu fiktīvam un patiesajām darba attiecībām neatbilstošam tiesisko attiecību regulējumam, nodokļu saistībām un koplīgumiem. Nepieciešams nodrošināt digitālās darba organizācijas un darba attiecību mehānismus, kas nepieļauj apzināti nepareizu darba ņēmēju klasifikāciju par pašnodarbinātām personām.

Darbs platformās sniedz darba tirgum vairākas iespējas, jo šāds darbs ir viegli pieejams un elastīgs. Tomēr ir jāparedz atbilstoši pasākumi, lai nodrošinātu pienācīgus darba apstākļus platformās nodarbinātajiem. Nodarbinātības un sociālās jomas pamatnoteikumi ir jāattiecinā arī uz platformu ekonomiku un tajā nodarbinātajiem, no kuriem daudzi ir jaunieši. Ņemot vērā digitālās ekonomikas transnacionālo raksturu, ir vajadzīgs skaidrs regulējums, lai risinātu daudzās regulatīvās problēmas, kas saistītas ar darbu platformās, un lai noteiktu, kā konstatēt darba tiesisko attiecību esamību.

KOMPONENTE 6: LIKUMA VARA

Reformu un investīciju virziens “6.3. Vieda, laba un inovatīva pārvaldība” paredz pasākumus viedas un inovatīvas pārvaldības veidošanai caur publiskās pārvaldes nodarbināto profesionālo sniegumu sabiedrības vajadzību efektīvai apmierināšanai ar ērti lietojamiem publiskiem pakalpojumiem. Pievēršam uzmanību, ka publiskās pārvaldes nodarbināto profesionālā snieguma veicināšanai, papildus nodarbināto kapacitātes un profesionālo iemaņu attīstībai, ir būtiski risināt valsts pārvaldes zema atalgojuma līmeņa izaicinājumu. Zema atlīdzība padara darbu valsts pārvaldē par nepievilcīgu, veicinot to, ka talantīgākie un profesionālākie darbinieki dodas strādāt uz privāto sektoru. Līdz ar to, lai valsts pārvaldē piesaistītu un noturētu talantus, profesionāļus, ekspertus, kas var veicināt inovatīvu un profesionālu pakalpojumu sniegšanu, ir nepieciešami pasākumi un investīcijas konkurētspējīga atalgojuma veicināšanai.

LBAS uzsver, ka, ņemot vērā pasaules praksisekmīgas ēnu ekonomikas mazināšanā, būtisks mehānisms ir sociālais dialogs un darbinieku līdzdalība uzņēmumu darba vides veidošanā un lēmumu pieņemšanā. Līdz ar to, atsaucoties uz jau augstāk minēto sadaļā par nevienlīdzības mazināšanu, ir būtiski ANMP iekļaut reformas, kas veicina koplīgumu pārrunu veikšanu, veidojot atbilstošu lēģislatīvo ietvaru un stimulējošus instrumentus, sekojot veiksmīgāko ES valstu pieredzei.

PRASMES UN MŪŽIZGLĪTĪBA

LBAS uzskata, ka ANMP ir būtiski vērst lielāku uzmanību uz reformu un investīciju mērķiem, kas attiecas uz padziļinātu prasmju attīstīšanas un sabiedrības aktīvas iesaistes mūžizglītībā mehānismu veidošanu.

Eiropas Savienības Darbspēka apsekojums rāda, ka 2019. gadā tikai 7,4 % Latvijas pieaugušo iedzīvotāju pēdējo četru nedēļu laikā bija piedalījušies izglītībā un mācībās – tas ir mazāk par ES-27 vidējo (10,8%).

Prasmju attīstību traucējošie faktori ir vairāki, tostarp detalizēti analizēti OECD dokumentā “Latvijas prasmju stratēģija” (Skills Strategy Latvia). Viens no tiem ir zema mūžizglītības kultūra, darba ņēmēju zemā motivācija iesaistīties mācībās, it sevišķi starp tiem, kuriem ir zemas prasmes (vairāk nekā katrs trešais pieaugušais nepiedalījās un nevēlējās piedalīties mācībās 12 mēnešu periodā). Nereti darba devēji neparedz apmaksātu mācību laiku, būtiska ir arī efektīva prasmju izmantošana uzņēmumos. Mēs saredzam, ka nepieciešama individuāla pieeja pieaugušo iesaistei izglītībā, kur sava loma ir arodbiedrībām (izglītības vēstnieki uzņēmumos). Masveidā apgūstot līdzekļus pieaugušo izglītībā, rezultāts var nedot cerēto efektu, jo mācībām jābūt mērķētām. Tāpēc sociālie partneri iestājas par prasmju fondu izveidi, lai darba devēji un darba ņēmēji vienotos par nepieciešamo mācību veidu un saturu un uzņemtos atbildību. Otra lieta ir darba tiesisko attiecību un pieaugušo izglītību regulējošo tiesisko aktu pārskatīšana, lai veicinātu izpratni par mācīšanās kultūras nozīmi un iesaisti pieaugušo izglītībā gan no darba ņēmēju, gan no darba devēju puses. Mēs saredzam ANMP ieguldījumu tiesiski normatīvā regulējuma ekspertīzē, lai uzlabotu pieaugušo izglītības pieejamību un kvalitāti.

LBAS ir uzsākusi sarunas ar LDDK par prasmju fondu izveides optimālāko risinājumu, tā, piemēram, nākamnedēļ notiks diskusija ar nozaru ekspertu padomju priekšsēdētājiem. Mēs gan saredzam, ka prasmju fondi drīzāk tiktu finansēti no ES Struktūrfondi, lai novērstu finansējuma pārklāšanos.

LBAS ieskatā investīcijas virzienā “3.1.2.5.i. Bezdarbnieku un darba meklētāju prasmju pilnveide” ir pārklāšanās ar plānotajiem ieguldījumiem no ES Struktūrfondi nākamajā plānošanas periodā. “Paaugstināt bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu konkurētspēju un reaģēšanu uz darba tirgus transformāciju un nepieciešamību pielāgoties aktuālajai situācijai darba tirgū, t.sk., pilnveidojot bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu darba tirgum nepieciešamās zināšanas un prasmes” (Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.-2027.gadam). Kaut arī aktīvās nodarbinātības politikas pasākumiem ir pozitīva ietekme uz nodarbinātības radītājiem, pārāk liela koncentrēšanās uz bezdarbnieku apmācību nevis citiem nodarbinātības atbalsta veidiem, kā arī ilgstošie bezdarbnieki var radīt izaicinājumus. Papildus pievēršam uzmanību, ka, lai ieplānotie aktīvās nodarbinātības politikas pasākumi sasniegtu rezultātu, ir būtiski pievērsties šo pasākumu kvalitātei, kā arī sasniedzamībai sliktas reģionālās mobilitātes kontekstā.

LBAS ieskatā ANMP nav pietiekami iekļauti strādājošie ar zemām prasmēm un kvalifikāciju, ņemot vērā, ka Latvija nevar balstīt visu tautsaimniecības izaugsmi tikai uz augsti izglītotu darbaspēku.

Savukārt augsti kvalificētam darbaspēkam būtu jāpiedāvā prasmju uzlabošana darba produktivitātes celšanai. LBAS uzsver, ka augsti kvalificēta darbaspēka prasmes un to apguve būtu jāsaista ar potenciālo produktivitātes pieaugumu.

LBAS uzsver, ka būtu jāpiedāvā iespējas apgūt zināšanas neformālās izglītības programmās, tādā veidā veicinot cilvēka pašizaugsmi un motivāciju.

Tāpat LBAS uzsver, ka reformas “2.3.1.r.: Nacionāla līmeņa programmas ieviešana augsta līmeņa digitālo prasmju apguvei” paredzētais finansējums IZM 12,1 miljona eiro apmērā, kā arī līdzekļi, kas paredzēti zinātnei, sevišķi sasaistē ar uzņēmējdarbības attīstību un inovācijām, ir nepietiekams.